

พัฒนาการของมนุษย์ในทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาท Development of Human in Buddhist Philosophy

เสาวลักษณ์ สุทธิพรโสภาส¹ และ พระสุทธิสารเมธี²

Saowaluk Suttiponopas and Phra Suthisanmethee,

Received May 28, 2021 & Revise June 3, 2021 & Accepted June 21, 2021

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษากำเนิดและพัฒนาการของมนุษย์ ในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของมนุษย์ให้มีคุณค่าตามทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาท จากการศึกษาพบว่า การกำเนิดมนุษย์ขึ้นอยู่กับพลังของกฎแห่งกรรม และประเภทมนุษย์แตกต่างกันในด้านคุณภาพทางจิต กระบวนการสำคัญที่ทำให้มนุษย์เกิดการเปลี่ยนแปลงมีการพัฒนาเป็นมนุษย์มีคุณค่า ผูกอบรมปัญญาให้รู้แจ้งในอริยสัจ ละเหตุแห่งทุกข์ และเจริญแนวทางการพัฒนาให้มนุษย์มีคุณค่า 3 ประการ ตามหลักไตรสิกขา คือ 1)ศีลภาวนา คือ การพัฒนาความประพฤติ การฝึกอบรมศีล ควบคุมกาย วาจา ให้อยู่ในระเบียบวินัยไม่เบียดเบียน และอยู่ร่วมกันด้วยดีเกื้อกูลกัน 2)สมาธิหรือจิตตภาวนา คือ การพัฒนาจิต การฝึกอบรมจิตใจ ให้เข้มแข็งมั่นคงเจริญ งอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย 3)ปัญญาภาวนา คือ การพัฒนาปัญญา การฝึกอบรมปัญญา ให้รู้เข้าใจทั้งหลายตามความเป็นจริง ตามสภาวะการณ ทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลส และแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา บทความนี้มองที่ตนเองเป็นหลัก รากฐานแห่งการพัฒนามนุษย์ให้สมบูรณ์ได้นั้นก็คือปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ให้มีคุณค่าจากภายใน คือเป็นผู้ประพฤติตนให้เกิดกุศลกรรมบถ 10 ได้แก่ประพฤติดี ทางกาย วาจา ใจ เป็นธรรมแห่งมนุษยภาพ ในพัฒนาด้านจิตใจ ด้านสติปัญญา และด้านมโนธรรมสำนึก เริ่มจากมนุษย์ต้องมีสัมมาทิฐิ ดำเนินชีวิตแบบสายกลางตามหลักศีล ให้มีความสุขจิตทางกาย ทางวาจา และเอื้อต่อการพัฒนาสมาธิ ให้จิตมีสมรรถภาพ คุณภาพ สุขภาพจิตที่ดี ให้เกิดปัญญา มีความรู้ ความเข้าใจในจริยธรรมและคุณธรรม เป็นการบูรณาการ ในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

คำสำคัญ 1.มนุษย์, 2.พุทธปรัชญา

Abstract

This academic article have a purpose: To study the origin and development of human beings in changing human behavior to have values according to Theravada Buddhist philosophy According to the study, it was found that The birth of man depends on the power of the law of karma. And human types differ in mental qualities. The vital process of human change has evolved into a human being of value. Training intelligence to be enlightened in the Noble Truths Leave the cause of suffering And development approaches for human beings

¹ นักศึกษาปรัชญาดุสิตบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Email: suttiponopas@gmail.com

² คณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

have 3 values according to the threefold principle: 1)Praying is the development of behavior. The training of the precepts to control the body and the words in a discipline without harassment and coexist with each other. 2)Meditation, or mind, is the mental development, the training of the mind. Let the strong and firm needle flourish with virtue. 3)Intellect Prayana is the development of wisdom. Intelligence training to know and understand the truth according to the circumstances Purify yourself from passion and solve any problems that arise with wisdom This article is mainly focused on oneself. The foundation of human development to be complete is to follow the three principles of morality, concentration, and wisdom to be valuable from within. that is, one who conducts oneself to produce 10 merit-making acts, namely good behavior, physical, verbal, and mental; is the virtue of humanity. in the development of the mind, intellect and conscience Starting from human beings, there must be right view. Leading a middle-of-the-road life according to the precepts to be honest in the body, verbal and conducive to the development of concentration. to have mental capacity, quality, and good mental health; to give rise to wisdom, knowledge, and understanding of ethics and virtues is an integration in peaceful coexistence

Keywords: 1.Human, 2.Buddhist philosophy

1. บทนำ

บรรดาสัตว์โลกทั้งหลาย มนุษย์เป็นสัตว์ที่มีสมอง มีสติปัญญาสามารถคิดและไตร่ตรองได้ แต่การจะเข้าใจสิ่งใดได้นั้นมีมากน้อยแตกต่างกันไป และความเข้าใจธรรมะของมนุษย์ก็ยิ่งแตกต่างกันออกไปอีก มนุษย์บางคนเป็นเวไนยสัตว์ เพราะเป็นผู้ที่สามารถฟังธรรมะในพระพุทธศาสนาแล้วนำไปปฏิบัติฝึกรบรณตามธรรมะนั้นได้ แต่บางคนไม่อาจเรียกว่าเวไนยสัตว์ได้ เพราะไม่มีความสามารถเช่นนั้น เวไนยสัตว์ หมายถึง ผู้ที่พอจะแนะนำสั่งสอนได้ ผู้ที่สามารถดัดได้สอนได้ สามารถบรรลุธรรมหรือ ได้รับความสำเร็จได้ เป็นคำเรียกคนที่มีกิเลสเบาบาง ซึ่งอาจบรรลุธรรมได้ เมื่อได้ฟังธรรมบ่อย ๆ เหมือนดอกบัวที่อยู่ในน้ำ เมื่อได้รับแสงอาทิตย์หลายวันเข้าก็จะโผล่พ้นน้ำขึ้นมาบานได้ การถือกำเนิด ของมนุษย์มีปรากฏการณ์ที่สำคัญอย่างหนึ่งเกี่ยวกับมนุษย์ มนุษย์ตามทัศนะพุทธปรัชญา ทั้งปรัชญาตะวันตกและปรัชญาตะวันออก ได้พยายามตอบคำถามเกี่ยวกับมนุษย์ ในทุกแง่มุมต่างๆ เช่นมนุษย์คืออะไร มนุษย์มาจากไหน มนุษย์เกิดมีขึ้นในโลกตั้งแต่เมื่อไร มนุษย์มีองค์ประกอบอย่างไร ธรรมชาติของมนุษย์ มนุษย์ในรูปแบบพุทธปรัชญา จุดหมายสูงสุดของชีวิตมนุษย์คืออะไร สิ่งประเสริฐที่สุดสำหรับมนุษย์คืออะไร พุทธปรัชญา เป็นปรัชญาที่มีมนุษย์เป็นจุดศูนย์กลางของปรัชญา จุดมุ่งหมายของพุทธปรัชญา ก็คือมุ่งศึกษา ทำความเข้าใจเกี่ยวกับมนุษย์และการแก้ปัญหาของมนุษย์ มนุษย์เป็นสัตว์โลกชนิดหนึ่งที่มีชีวิต เกิด แก่ เจ็บ ตายอยู่ในโลกเช่นเดียวกับสัตว์โลกชนิดอื่นๆ พุทธปรัชญาถือว่าสิ่งที่มีอยู่มีเพียงสองสิ่งเท่านั้น คือสิ่งที่เรียกว่าสังขตธรรมอย่างหนึ่งและอสังขตธรรมอีกอย่างหนึ่งพุทธปรัชญาถือว่ามนุษย์แต่ละคนนั้นประกอบด้วยรูปและนาม หรือการรวมกันเข้าของรูปกับนาม จึงมีชื่อเรียกว่ามนุษย์สภาพ ที่แท้จริงของมนุษย์คือ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์และเป็นอนัตตา มนุษย์ตามทัศนะของพุทธปรัชญานั้นอาจตอบได้ทั้งในแง่ของความจริงขั้นสมมุติหรือสมมติสัจจะและทั้งในขั้นปรมาตม์สัจจะ

2. ความหมายและประเภทของมนุษย์

2.1 ความหมายของมนุษย์

จากการศึกษาความหมายของคำว่า มนุษย์ คือ สัตว์ที่รู้จักใช้เหตุผล สัตว์ที่มีจิตใจสูง ผู้รู้ในสิ่งที่เป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์ผู้เป็นเหล่ากอแห่งมนุษย์ ผู้รู้จักประโยชน์ตามกำลัง มนุษย์คือผู้มีจิตใจสูง หมายถึงจิตใจสูงในด้านคุณธรรม ในทางพุทธปรัชญาได้กล่าวว่า คุณธรรมที่จะพัฒนามนุษย์ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ หรือมนุษย์ที่แท้จริงได้ ก็เพราะหมีเบญจศีล เบญจธรรม ไตรสิกขา แต่โดยพื้นฐานของมนุษย์แล้ว มนุษย์ที่ยังไม่พัฒนาจะเป็นมนุษย์ที่มีกิเลสหนา มีความโลภ ความโกรธความหลง และมีธรรมชาติใฝ่ต่ำเป็นส่วนมาก มนุษย์ที่พัฒนาแล้วเท่านั้น จึงจะเป็นมนุษย์ที่มีใจสูง

มนุษย์ เมื่อกล่าวถึงตามรูปศัพท์ มีความหมาย (ราชบัณฑิตสถาน, พจนานุกรม, หน้า, 684) ดังนี้

คำว่า “มนุษย์” มาจากคำศัพท์ภาษาสันสกฤต 2 ศัพท์ คือ มน กับ อุษย = มนุษยะ คำว่า “มน” แปลว่า “ใจ, คิด, รู้” ส่วนคำว่า “อุษยะ” (อุสสะ) แปลว่า “สูงกว่า ดีกว่า” มีรูปวิเคราะห์ ตามหลักภาษาบาลีว่า “มนสฺส อสฺสนตย มนุสฺสโ” แปลว่า “ชื่อมนุษย์เพราะความมีใจสูง”

คำว่า “มนุษย์” มาจาก มน ธาตุ คือ ธาตุแห่งความรู้ ความคิด ดังนั้น ธาตุประจำตัวมนุษย์ ก็คือ ธาตุรู้ มนุษย์ตามหลักพระพุทธศาสนา คือ สัตว์ประเภทหนึ่ง ที่เรียกว่า “สัตว์” เพราะยังติดข้องอยู่ในกามคุณ มาจากภาษาบาลี ว่า “สตโต” แปลว่า ผู้ติดขัด ผู้ถูกร้อยรัด ผู้ถูกเหนี่ยวรั้งเอาไว้

สารานุกรมปรัชญา ให้ความหมายมนุษย์นิยม คือ แนวคิดที่ถือเอาความก้าวหน้าของมนุษยชาติ เป็นเป้าหมายของการกระทำ ส่งเสริมให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างสันติ ด้วยความยุติธรรม มีศักดิ์ศรี รู้จักคิด และรับผิดชอบการกระทำของตนต่อสังคม

ว่า “มนุษย์” ในทัศนะของพุทธทาสภิกขุ พุทธทาสกล่าวว่า “มนุษย์สามารถพัฒนาตนเอง และฝึกฝนได้ หลักสังฆธรรมในพุทธปรัชญา มุ่งหลุดพ้นจากทุกข์ บรรลุนิพพาน มนุษย์ที่แท้คือมนุษย์ที่มีคุณค่า สามารถพัฒนาตนเอง ให้ก้าวสู่สภาวะสูงสุดของมนุษย์ ถือว่าเป็นธรรมชาติของมนุษย์นั่นเอง โดยมีเป้าหมายชีวิต ในเบื้องต้นโลกียะธรรม เป็นคำสอนให้มนุษย์เป็นคนดี มีศีลธรรม มีความสงบสุข ร่มเย็นยึดหลักศีลธรรม ปฏิบัติตามทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) เป้าหมายสุดท้ายสูงสุด คือความหลุดพ้นจากสภาพของชีวิตที่เป็นทุกข์ หลุดพ้นจากกิเลสตัณหา อุปาทาน ดับทุกข์ได้โดยสิ้นเชิง นิพพานจึงแปลว่า ดับ ซึ่งพุทธทาสภิกขุตีความหมาย “นิพพาน” ใหม่ว่า “นิพพานคือ เย็น เย็นที่ไม่ร้อน แปลว่า เย็น”

พุทธทาสภิกขุว่า “มนุษย์แปลว่า คน คนคือมนุษย์ นั่นเป็นคำสอนที่ผิด มนุษย์นี้ต้องอบรมกันมาก ถ้าใจมันยังต่ำ มันยังไหลไปทางต่ำ ยังไม่เป็นมนุษย์ ยังเป็นคน กิจกรรมของมนุษย์ต้องเกี่ยวข้องกับ ศีลธรรม “มนุษย์ก็ไม่มีอะไรมากหรอก กิน กาม เกียรติ 3 อย่างนี้ คือวิถีของมนุษย์” นั่นก็ถูกต้อง แต่เราลองคิดให้ละเอียด “คนเรานั้นอยู่ได้เพราะกิน สุขเพราะกาม งามเพราะเกียรติ” ไม่เสียหายอะไรเลย เพราะหากได้ศึกษาอย่างรอบคอบตั้งแต่เริ่มต้น ย่อมทำตนให้เป็นที่พักแห่งตนและเป็นสุขได้ ในที่สุดก็จะเป็นที่พักของผู้อื่นได้ พุทธศาสนามุ่งซื้ออะไรเป็นอะไร ลักษณะสามัญ ของสิ่งทั้งปวง (ไตรลักษณ์) อำนาจของความยึดติด (อุปาทาน) ชั้นของการปฏิบัติศาสนา (ไตรสิกขา) คนเราติดอะไร (ขันธ 5) การทำให้รู้แจ้งตามวิธีธรรมชาติ การทำให้รู้แจ้งตามหลักวิชา ลำดับแห่ง การหลุดพ้นจากโลก เป้าหมายสูงสุด คือ “พระนิพพาน” (พุทธทาสภิกขุ, 2543, 177-188)

2.2 กำเนิดมนุษย์ในทางพุทธศาสนา

กำเนิดในทางพุทธศาสนา ได้แบ่งกำเนิดออกเป็น 4 ประเภท คือ (ม.ม.12/169/147)

1. ชลาพุชะกำเนิด สัตว์เกิดในครรภ์ เช่น คน ช้าง ม้า เป็นต้น
2. อัญชชะกำเนิด สัตว์เกิดในไข่ เช่น นก ไก่ ปลา เป็นต้น
3. สังเสทชะกำเนิด สัตว์เกิดในที่สิ่งปฏิภูลเนาเหมือนชั้นแฉะ เช่น เชื้อโรค หนอน เป็นต้น
4. โอปปาติกะกำเนิด สัตว์เกิดผุดขึ้นเองโดยไม่ต้องทอ้งมารดาอย่างมนุษย์ มีเทวดาและสัตว์นรกเป็นต้น

สัตว์ทั้งหลายจะเกิดใหม่ในบรรดากำเนิดทั้ง 4 นั้นขึ้นอยู่กับพลังแห่งกรรม ในพุทธศาสนากล่าวถึงเหตุปัจจัยแห่งการตั้งครรรค์ มากำเนิดมนุษย์.

มีหลายทฤษฎีที่กล่าวถึง การกำเนิดมนุษย์ วิทยาศาสตร์พยายามหาคำตอบนี้ ศาสนาเป็นศาสตร์ความรู้ที่เก่าแก่ก่อนวิทยาศาสตร์ ก็พยายามตอบคำถามนี้ โดยการยกให้เป็นพลังอำนาจพิเศษ ที่เรียกว่า “พระเจ้า” “พระเป็นเจ้า” หรือเทพเป็นผู้สร้างมนุษย์ ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เชื่อว่าพระพรหมเป็นผู้สร้างมนุษย์ แต่พระพุทธรเจ้าตรัสการกำเนิดมนุษย์ไว้ในพระสูตรที่มีชื่อว่า “อัครัญญสูตร” พอสรุปได้ดังนี้ การกำเนิดมนุษย์เริ่มมาจากอภัสสรพรหมเกิดการเสื่อมไปของจิต จากจิตบริสุทธิ์ด้วยฌานสู่การเป็นจิตที่มีกิเลส 3 อย่าง คือ โภคะ โภคะ โภคะ เพราะอายตนะ (ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ) ดังอธิบายได้ดังนี้ เริ่มมาจากอภัสสรพรหมเกิดความอยาก (โลภะ) กินจ้วนดิน เพราะเกิดจากอายตนะทางจมูก คือ ได้กลิ่นหอมของจ้วนดิน จึงเหาะมากิน เมื่อกินแล้วเกิดอายตนะทางชีวหา (ลิ้น) รับรู้ว่าจ้วนดินมีรสชาติอร่อยเหมือนน้ำผึ้ง จึงยิ่งหลงไหล (โมหะ) กินจ้วนดินจนหมด เมื่อเกิดกิเลสซึ่งผิดวิสัยของพรหม จึงทำให้รัสมีกายเสื่อม ผิวแห้งจึงปรากฏแล้วพากันดูหมิ่นพรหมที่มีผิวกายไม่งาม พรหมที่ถูกดูหมิ่นก็โกรธ (โทสะ) พรหมจึงกายเป็นมนุษย์ที่มีกิเลส 3 อย่าง เมื่อนานไปจ้วนดินหมดไป กลายเป็นกะบิดินและเครื่องดินตามลำดับ แล้วกลายเป็นข้าวสาลีขึ้นมาแทน พรหมกลายเป็นมนุษย์เต็มตัว จึงมีอวัยวะเพศ เห็นชัดว่า ใครเป็นผู้หญิง ใครเป็นผู้ชาย เมื่อพิจารณาต่อกัน ก็เกิดความใคร่ (โลภะ) จึงเกิดการสืบพันธุ์ขึ้น แล้วทำให้เกิดทายาทสืบต่อกันมา

การกำเนิดชีวิตของมนุษย์ ต้องมีองค์ประกอบ 3 ประการดังนี้ (ม.ม.12/408/444)

1. บิดามารดาอยู่ร่วมกัน
2. มารดามีระดู
3. มีปฏิสนธิจิตมาอาศัย (คันธัพพะ) คือ ปฏิสนธิวิญญาณปรากฏขึ้น กายมนุษย์อันแรกสุดนี้ได้แก่ จิตดวงแรกเกิด คือ วิญญาณดวงแรกที่ปรากฏขึ้นในครรภ์มารดา จนถึงเวลาตาย อตภาพในระหว่างนี้ชื่อว่า กายมนุษย์ (วิ. มห.1/172/141)

ชีวิตและร่างกายมนุษย์เริ่มต้นพัฒนาเปลี่ยนแปลง และเจริญเติบโตมาจากเซลล์ เริ่มต้นเพียงเซลล์เดียว ทางพระพุทธศาสนาเรียกเซลล์นั้นว่า “กลลรูป” ส่วนทางชีววิทยา เรียกว่า “ไซโกต” ภายในกลลรูปหรือเซลล์เริ่มต้น ประกอบด้วยโครงสร้างของรูปกลาป 3 อย่าง คือ

1) กายทสกกลาป ทำหน้าที่เก็บข้อมูลเพื่อบ่งชี้และพัฒนาลักษณะทางกายภาพของ กลลรูปหรือเซลล์เริ่มต้น ให้ครบอวัยวะที่ควรเกิดขึ้นในร่างกายมนุษย์และมีความแตกต่างตามกรรมที่ทำมาและภพภูมิที่ไปเกิด.

2) ภาวทสกกลาป ทำหน้าที่กำหนดเพศมนุษย์ที่เกิดจากกรรม ตั้งแต่เริ่มปฏิสนธิและพัฒนา ลักษณะทางกายภาพที่เกี่ยวกับเพศ

3) วัตถุสกปรกกลาบ เปรียบเสมือนทั้งหัวใจและสมอง ของกลลรูปหรือเซลล์เป็นที่อาศัยเกิดของ ปฏิสนธิจิตและเป็นช่องทางให้ชีวิตปรากฏขึ้นในร่างกาย มนุษย์ทั้งหลายที่มีรูปร่างสัณฐานและอวัยวะต่าง ๆ ปรากฏชัดเจนขึ้นได้นั้น ย่อมอาศัยกัมมชกลาบ 3 นี้เป็นพื้นก่อน และรูปกลาบอื่น ๆ จึงเกิดขึ้นภายหลัง โดยมี กรรม จิต อุตุ และอาหารเป็นเหตุให้เกิด ซึ่งจะช่วยให้รูปร่าง สัณฐานและอวัยวะต่าง ๆ ปรากฏชัดเจนขึ้นได้ ทั้งคัมภีร์อรรถกถาฝ่ายวินัย พระสูตร พระอภิธรรม ได้อธิบายถึงลำดับการเกิดขึ้นและการดับไปของรูป กลาบจนครบทุกประเภท ในลักษณะที่สอดคล้องไปในทิศทางเดียวกันจนถึงลำดับพัฒนาการดังกล่าว (อภิ.ก. 37/692/738-739)

2.3 ประเภทของมนุษย์

ลักษณะมนุษย์ในทางพุทธศาสนา ได้แบ่งตามคุณลักษณะทางจิตออกเป็น 5 ประเภท

1. **มนุษย์สเทโว** หมายถึง มนุษย์ชั้นสูงที่มีคุณธรรมของเทวดา 2 ประการ ประจำใจ คือ 1) หิริ- ความละอายใจต่อบาป ไม่กล้ากระทำความบาป ทั้งต่อหน้าและลับหลัง 2) โอตตัปป-ความรังเกียจ ความขยะเขยงต่อบาป ไม่อยากแต่ต้อง บาปด้วยกาย วาจา ใจ

2. **มนุษย์สมนุสโส** หมายถึง มนุษย์ที่มีคุณธรรม 5 ประการ เป็นเหตุให้เขามีศีล 5 ประการคือ 1) มีเมตตา มีความรักและปรารถนาดีต่อคนอื่น สัตว์อื่นอันเป็นเหตุให้เขาด่วนจากการเบียดเบียนชีวิตร่างกายของผู้อื่น 2) สันโดษ คือความรัก ความพอใจ ความยินดี และภักดีต่อภรรยา (สามี)ของตนเป็นเหตุให้เว้นจากประพฤติดิฉิตทางกามในภรรยา(สามี)ของผู้อื่น 3) มีความรักในสัจจะ ซื่อตรงต่อความจริง 4) มีความรักในสติ คือความตื่นตัวรู้ทั่วพร้อม ความรอบคอบ 5) ไม่ประมาท ระวังระมัดระวัง อันเป็นเหตุให้งดเว้นจากการเสพลิงมีนเมา ที่มาทำลายสติ ก่อให้เกิดความประมาทมัวเมา

3. **มนุษย์ตริจฉานโน** หมายถึง มนุษย์ที่มีค่าเท่ากับสัตว์ตริจฉาน เพราะเขาปราศจากธรรม 5 ศีล 5 ดังกล่าวแล้ว เมื่อตายไปเกิดในกำเนิดสัตว์เดียรฉานเป็นอย่างดีที่สุด

4. **มนุษย์เปโต** หมายถึงมนุษย์ที่มีลักษณะคล้ายเปรต คือมีความอดอยาก หิว กระจาย อยู่เป็นนิตย์ ดังที่ท่านกล่าวเปรียบเทียบไว้ว่า มีท้องเท่าภูเขา มีปากเท่าเข็ม ความอดอยากมี 2 ทาง คือ อดอยากทางกาย กับอดอยากทางใจ อดอยากทางกาย หมายถึง ความอดอยากจนเขินใจ ไร้ทรัพย์ ไม่มีอาหารพอกิน ต้องอดมือกินมือ ส่วนอดอยากทางใจ หมายถึงคนพ่อยุ่พอกินแล้ว แต่ยังไม่อยากได้อีกมีมากยิ่ง ๆ ขึ้นไป บางคนเป็นเศรษฐีแต่ยังดิ้นรนอยากมีมากกว่าเดิม จิตใจของเขายังหิวกระจายหาความสงบสุขไม่ได้ จิตใจของเขาจึงไม่แตกต่างจากคนอยากจน คนประเภทนี้เทียบได้กับเปรตชั้นสูง ที่เรียกว่า เวมานิกเปรต คือเปรตที่อยู่ในวิมาน แต่ยังคงทุกข์ทรมานด้วยความหิว

5. **มนุษย์เนรียโก** หมายถึงมนุษย์ที่ลักษณะคล้ายสัตว์นรก มนุษย์ที่ทำความผิด ผิดศีล 5 คือ ถูกคุมขังและถูกลงโทษอย่างหนักโดยนายนิรียบาล นี่เป็นนักโทษทางกาย หรือสัตว์นรกทางกายมีบางคนเป็นนักโทษทางใจ คือกระทำความผิด ต้องหลบ ๆ ซ่อน ๆ จิตใจเต็มไปด้วยความกลัว ความหวาดระแวงความละอายใจ และความทุกข์ แม้จะไม่ถูกควบคุมโดยเจ้าหน้าที่ ก็เท่ากับคุมขังตนเอง จัดเป็นนักโทษหรือสัตว์นรกเหมือนกัน สัตว์ที่จูดิจจากมนุษย์กลับมาเกิดในหมู่มนุษย์มีจำนวนน้อย ส่วนสัตว์ที่จูดิจจากมนุษย์แล้วไปเกิดในนรกมีจำนวนมากกว่า (มนุษย์จูดิจนิรียสูตร)

มนุษย์ 5 ประเภทนี้แตกต่างกันในด้านคุณภาพทางจิต พระพุทธศาสนาใช้เกณฑ์คุณภาพทางจิตใจ จำแนกมนุษย์ในโลกนี้ อันเป็นผลแห่งกรรม กล่าวคือสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน เพราะอาศัยการกระทำ มีเจตนาหรือเจตจำนงเป็นตัวกำหนดการกระทำ เมื่อมีเจตนาแล้วบุคคลนั้นย่อมแสดงการกระทำกรรมมาทางกาย ทางวาจาและทางใจ เมื่อบุคคลกระทำกรรมเช่นใด ก็ย่อมได้รับผลของกรรมเช่นนั้น (อง.ฉก, 22/63/577.)เป็นไป

ตามกฎปฏิจกสมุปบาท คือ เป็นกฎแห่งเหตุและผล หลักสาเหตุ อุกุศลมูล (รากเหง้าแห่งอกุศล)มี 3 อย่าง คือ โลภะ โทสะ โมหะ กุศลมูล (รากเหง้าแห่งกุศล) มี 3 อย่าง คือ อโลภะ อโทสะ อโมหะเรียกอีกอย่างว่า “กฎแห่งกรรม” เมื่อมนุษย์มีการกระทำดีย่อมทำให้ได้รับผลดี เมื่อกระทำชั่วย่อมทำให้ได้รับผลชั่ว สมดังพุทธสุภาษิตที่มาใน อรรถกถา ขุททกนิกาย สุตตนิบาต ความว่า น ชจจา วสโลโหติ, น ชจจา โหติ พุราหมโณ, กมมุนา วสโล โหติ, กมมุนา โหติ พุราหมโณ แปลความว่า คนจะต่ำต้อยเพราะชาติก็หาไม่, คนจะสูงส่งเพราะชาติก็หาไม่, คนยอมต่ำช้าเพราะกรรม, คนยอมสูงส่งเพราะกรรม. (อง.ฉก.อ., 36/775)

2.4 องค์ประกอบของมนุษย์ตามแนวพุทธปรัชญา

พุทธปรัชญากล่าวถึงองค์ประกอบของมนุษย์ไว้หลายแบบ ซึ่งขึ้นอยู่กับความเหมาะสมกับบุคคลที่ฟังคำสั่งสอนหรือเหมาะสมกับสถานการณ์และจริตของบุคคลที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนดังนี้

1. มนุษย์ตามนัยแห่งเอกนิยม มนุษย์ก็คือกระบวนการแห่งธรรม ซึ่งเกิดขึ้นโดยอาศัยเหตุปัจจัยแห่งธรรม ซึ่งเป็นการสืบต่อกันแห่งสังขารธรรม

2. มนุษย์ตามนัยแห่งทวินิยม มนุษย์ตามแบบของรูปกับนาม กายกับจิต

3. มนุษย์ตามนัยแห่งพหุนิยม

มนุษย์ตามแบบของเบญจขันธ์ คือ “รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ” สิ่งที่เราเรียกว่า ชีวิต ตามหลักพระพุทธปรัชญา มีองค์ประกอบใหญ่ 2 ส่วน คือ ส่วนที่เป็นรูปธรรม กับส่วนที่เป็นนามธรรม รวมอยู่ในสิ่งที่เรียกว่า ขันธ์ 5 ได้แก่ 1) รูป ได้แก่ส่วนที่ผสมกันของธาตุ 2) เวทนา ได้แก่ระบบประมวลความรู้สึกว่าชอบไม่ชอบและเฉย ๆ 3) สัญญา การจำสิ่งที่ได้รับและรู้สึก 4) สังขาร ระบบคิดปรุงแต่งแยกแยะสิ่งที่ได้รับรู้มาและจำได้ 5) วิญญาณ ระบบรู้สิ่งนั้นๆ ทางอายตนะภายใน รูป นาม วิญญาณขันธ์จัดเข้าในจิต เวทนา สัญญา สังขาร จัดเข้าในเจตสิก การหมดเหตุปัจจัย ของนามรูปจัดเข้าในนิพพาน

มนุษย์ตามนัยของอายตนะ คือมนุษย์ตามแบบของ ตา หู จมูก ลิ้น ใจ

จักขุ (ตา) ไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา (ไม่ใช่อัตตา) สิ่งใดเป็นอนัตตา สิ่งนั้นเราทั้งหลายพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า “นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา”

• โสตะ (หู) ไม่เที่ยง ฯลฯ

• ฆานะ (จมูก) ไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง ฯลฯ

• ชิวหา (ลิ้น) ไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งใดเป็นอนัตตา สิ่งนั้นเราทั้งหลายพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า ‘นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา’ กายไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง ฯลฯ

• มโน (ใจ) ไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งใดเป็นอนัตตา สิ่งนั้นเราทั้งหลายพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า ‘นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา’ ย่อมเปื้อน่ายแม่ในจักขุ ย่อมเปื้อน่ายแม่ในโสตะ ย่อมเปื้อน่ายแม่ในฆานะ ย่อมเปื้อน่ายแม่ในชิวหา ย่อมเปื้อน่ายแม่ในกาย ย่อมเปื้อน่ายแม่ในมโน เมื่อเปื้อน่าย ย่อมคลายกำหนดเพราะคลายกำหนดจิตย่อมหลุดพ้น เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ก็รู้ว่า ‘หลุดพ้นแล้ว’ รู้ชัดว่า ‘ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว 1 ทำกิจที่ควรทำ 2 เสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป” (ส.สพ.18/1-3)

มนุษย์ตามนัยยะแห่งความเป็นธาตุ มนุษย์ตามแบบของธาตุ 4 ดิน น้ำ ไฟ ลม มนุษย์คือที่ประชุมแห่งมหาภูตรูป 4 เมื่อสิ้นชีวิต ธาตุดินไปตามธาตุดิน ธาตุน้ำไปตามธาตุน้ำ ธาตุไฟไปตามธาตุไฟ ธาตุลมไปตามธาตุ

ลม อินทรีย์ทั้งหลายย่อมผันแปรไปเป็นอากาศธาตุ สิ่งทั้งหลายทั้งปวงในโลกล้วนเกิดขึ้นจากการประชุมกันของธาตุ 4 ด้วยเหตุที่มนุษย์และสรรพสัตว์ มีธาตุเป็นองค์ประกอบการคบค้าสมาคม การคั่นเคยสนิมกัน ก็จะมีเกิดขึ้นตามพื้นฐานของอุปนิสัยจิตใจที่เหมือนกัน เช่นคนที่นิสัยดี ก็ย่อมคบกับคนที่นิสัยดี แต่จะไม่ยอมไปคบรวมกลุ่มกับคนนิสัยไม่ดี ดังองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธองค์ ทรงชี้ให้ภิกษุเห็นว่า “พระภิกษุมักอยู่รวมกันโดยธาตุ เช่น ผู้มีปัญญามากจะอยู่รวมกับกลุ่มกับพระสารีบุตร ผู้มีฤทธิ์มากจะอยู่รวมกับกลุ่มพระโมคคัลลานะ ผู้ที่ใฝ่ต่อสุดตะจะอยู่รวมกลุ่มกับพระอานนท์ และผู้มีความปรารถนาลามกจะไปอยู่รวมกลุ่มกับพระเทวทัต เป็นต้น (ขุ.ชา.ป.ญาส. 28/61/15-18)

3.พัฒนาการของมนุษย์

ทัศนะของพุทธทาสภิกขุ ธรรมชาติของมนุษย์ ว่า “มนุษย์มีสัญชาตญาณสัตว์แฝงฝังอยู่ คือ ความหมกมุ่นอยู่ในโลกียะ “ความเป็นตัวกู ของกู” สัญชาตญาณของสัตว์ที่กล่าวนี้เองเป็นสาเหตุแห่งความทุกข์ ปัญหา และความขัดแย้งที่เกิดขึ้นต่อมนุษย์ทั้งในแง่ปัจเจกบุคคลและสังคม มนุษย์ผู้ประเสริฐหรือมนุษย์ที่มีคุณค่าก็คือมนุษย์ที่สามารถเอาชนะหรือว่าควบคุมสัญชาตญาณสัตว์เหล่านี้ได้นั่นเอง การดำเนินชีวิตที่พระพุทธองค์ทรงแสดงให้เห็นภาวะความเป็นจริงของมนุษย์ นำไปสู่ความดับทุกข์ คือ การศึกษาให้เข้าใจถ่องแท้ในอริยสัจ 4 ซึ่งให้เห็นแห่งสารัตถะแห่งชีวิตว่า นี่คือการดับทุกข์ สาเหตุของความทุกข์ และการดับทุกข์ ดังนี้

1) ชีวิตเป็นทุกข์ เหตุเกิดของทุกข์ และความดับทุกข์ มีอยู่ในชีวิตคนนี่ ข้อปฏิบัติเพื่อกำจัดทุกข์ ให้ได้รับความสุขตั้งแต่ขั้นต่ำจนถึงขั้นสูงสุด ล้วนขึ้นอยู่กับปฏิบัติของตนเองทั้งสิ้น

2) ความทุกข์ของชีวิต มนุษย์ทุกคนย่อมเกิดจากตัวตน เนื่องจากจิตของตนทั้งนั้นที่รับผลเป็นสุขทุกข์

3) ความสุขระดับสามัญมีอยู่ภายนอกตัวตน แต่ความสุขระดับสูงสุดอยู่ในตัวตน ทำให้เกิดได้ด้วยการควบคุมและกำจัดตัณหา ลด ละ ตามลำดับไป จนสามารถกำจัดได้หมดสิ้นไป

4) ความสุขที่เกิดขึ้นจากจิตที่สงบ สะอาด สูงกว่า ดีกว่า สุขทางกาย ทางเนื้อหนัง

ทัศนะของพุทธศาสนา หลักธรรมคำสอน เพื่อความหลุดพ้นทุกข์ ได้แก่ คำสอนให้รู้เข้าใจความจริงที่เป็นไปของชีวิต และวิธีการปฏิบัติ ที่นำไปสู่ความดับทุกข์ ด้วยการศึกษา ให้มีความรู้ ความเข้าใจแท้จริงในอริยสัจ 4 และการเข้าถึงสัจธรรมนี้ โดยเริ่มต้นด้วยการปฏิบัติรักษาศีล คือ งดเว้นจากการทำความชั่วทั้งปวง และการฝีกอบรมเจริญปัญญา

แนวคิดมนุษยนิยม ถือว่า มนุษย์เป็นสิ่งหนึ่งในธรรมชาติ มีศักดิ์ศรี มีค่า และมีความสามารถที่จะพัฒนาตนเอง โดยอาศัยเหตุผล และวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ไม่ต้องอาศัยอำนาจเหนือธรรมชาติแต่อย่างใด

สรุปพัฒนาการของมนุษย์ คือ ชีวิตมนุษย์มีเป้าหมาย มีจิตสำนึกในการดำเนินชีวิตอยู่อย่างอิสระ มีความสงบสุขทั้งร่างกายและจิตใจ มีคุณค่าและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ยึดหลักธรรมคำสอน เพื่อความหลุดพ้นทุกข์ โดยมีความสัมพันธ์สอดคล้องประสานกลมกลืนกับกฎเกณฑ์ธรรมชาติ อันจะก่อประโยชน์ต่อตนเอง สังคมและสิ่งแวดล้อม

4.คุณค่าของมนุษย์ตามทัศนะของพุทธปรัชญา

4.1 คุณค่าคืออะไร

คุณค่า เป็นกระบวนการที่มีปรากฏในการกระทำในสิ่งที่พึงประสงค์ สิ่งที่มี และสิ่งที่ควรเป็น ที่เป็นหลักทางจริยศาสตร์ ในการหาคุณค่าของความเป็นมนุษย์

ปรัชญาภักวีถิชีวิต ได้กล่าวว่า คุณค่า คือ สิ่งที่มีมนุษย์ใช้ในการประเมินคุณสมบัติของสิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติของพฤติกรรมมนุษย์หรือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น ความคิด คุณค่า คือลักษณะ “ที่พึงประสงค์” หรือลักษณะ “ที่ควรจะเป็น” หรือลักษณะที่ “น่าพึงปรารถนา”

4.2 แนวทางการพัฒนาให้มนุษย์มีคุณค่า

มนุษย์ต้องมีสัมมาทิฐิ คือกระบวนการสำคัญที่ทำให้มนุษย์เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีและสร้างสรรค์ก่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ มีแนวคิด ความเห็น เจตคติ ค่านิยมที่ถูกต้อง มีความเกื้อหนุนแก่ชีวิตและสังคม ที่ถูกต้องตามความเป็นจริงเรียกว่า สัมมาทิฐิ มีผลให้การคิด การพูดถูกต้องตามที่พึงประสงค์ ถือเป็นสัมมาทิฐิฝ่ายโลกียะ แต่ถ้าเกิดความรู้ ความเข้าใจ และเห็นสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ถือว่าเป็นสัมมาทิฐิฝ่ายโลกุตระ อาจกล่าวได้ว่าจุดเริ่มการศึกษาที่ถูกต้องตามแนวพุทธศาสนา คือ การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนเริ่มรู้จักคิดแบบโยนิโสมนสิการ ดังนั้น คนจะรู้ดีรู้ชั่วรู้ดีผิดเมื่อเขาเกิดสัมมาทิฐิในลักษณะของมัชฌิมศึกษา แต่การศึกษาที่จะนำมาสู่การพัฒนาคนให้สมบูรณ์ได้นั้นจะต้องอาศัยแนวทางแห่งสัมมาทิฐิเป็นฐาน อันได้แก่การศึกษาที่ใช้ปัญญาโดยให้อยู่ในรูปแบบแห่งมัชฌิมศึกษา (อภิล บุดดาสาร, พระมหาสมบัติคุณเสโก ดร.,พ.ต.ท. หลุยปิยะนุช ศรีสรานุกรม, 2563.หน้า 27)

คุณค่าของมนุษย์จะเกิดมีได้ในรูปแบบใดนั้นเป็นสิ่งที่เราต้องมาทำความเข้าใจถึงแนวคิดเรื่องมนุษย์ก่อน แนวคิดของพุทธปรัชญาเถรวาท มีแนวคิดในเรื่องของคุณค่า ซึ่งเป็นแนวคิดเรื่องมนุษย์ในแนวคิดของพุทธปรัชญาเถรวาท จากที่กล่าวมาเป็นเพียงแค่การกล่าวถึงความเป็นมนุษย์ แบบคร่าว ๆ เพื่อให้มองเห็นถึงแนวคิด เพื่อต้องการแนวคิดเรื่องคุณค่าแบบอัตวิสัยที่เป็นไปตามหลักพุทธปรัชญา และแนวคิดอื่น ๆ อันประกอบด้วยชีวิตที่มีคุณค่าตามแบบอัตวิสัยของพุทธปรัชญาเถรวาท ว่ามีความสอดคล้องในทิศทางใดบ้างที่จะได้ศึกษา ในการต่อไป เพราะเหตุนี้ตามหลักพุทธธรรม ได้แสดงถึงมนุษย์ในด้านต่าง ๆ คือ “ชีวิตด้านในหรือประโยชน์ด้าน คุณค่าของชีวิตเป็นจุดหมายขั้นสูงขึ้นไป” ด้วยการพัฒนาให้เกิด “คุณค่าแห่งปัญญาของตน อันหมายถึงการคิดพิสูจน์ทดสอบด้วยปัญญาของตนให้เห็นเหตุผลชัดเจนจนมั่นใจ” จากการเข้าถึงคุณค่าจึงต้องมีหลักในการ ปฏิบัติตามสิ่งนั้นๆ และการปฏิบัติต้องเกิดขึ้นด้วยปัญญา ในการพัฒนาตนเองของมนุษย์ให้มีคุณค่า แนวคิดเรื่องคุณค่าอันเป็นแนวคิดทางจริยศาสตร์ที่กล่าวถึงสิ่งที่ดี และธรรมที่ควรปฏิบัติ อันมีการกล่าวว่า “จริยศาสตร์และจริยธรรมเพื่อพัฒนาชีวิตและสังคม” เพื่อแสดงแนวคิดในเรื่องของการแสดงถึงคุณค่าในการเข้าถึงความจริงของความเป็นมนุษย์และองค์ประกอบของชีวิต ในการปฏิบัติให้ถึงหลักการดำเนินชีวิตที่ จะต้องพัฒนาไปตามลำดับจนสามารถพ้นทุกข์ แล้วเป็นหลักในการปฏิบัติให้หมดกิเลสทั้งปวง คุณค่าความเป็น มนุษย์นั้น คือ การที่มนุษย์นั้นเป็นสัตว์ที่มีเหตุผล และเป็นมนุษย์ที่มีความสามารถในการพัฒนาสติปัญญาพร้อมทั้งทำจิตใจให้สูง “มนุษย์เป็นสัตว์ประเภทเดียวที่สามารถพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้นตามลำดับจนถึงขั้นหมด กิเลสได้” ด้วยเหตุนี้ มนุษย์จะมีค่าจึงต้องอาศัยหลักการปฏิบัติบางอย่างเพื่อเข้าถึงสิ่งนั้น “ปรัชญาภักวีถิชีวิต” ได้กล่าวว่า คุณค่า คือ “สิ่งที่มีมนุษย์ใช้ในการประเมินคุณสมบัติของสิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติ ของพฤติกรรมมนุษย์หรือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเช่นความคิด” ในการปฏิบัติที่เป็นหลักการทั้งหลาย การปฏิบัติตามหลักสูตร ตามมหาสติปัฏฐานสูตร จัดเป็นการปฏิบัติที่มีคุณค่าแล้วที่กล่าวกันว่าคุณค่าที่จริงแท้ของมนุษย์ ต้องปฏิบัติตามหลักของมหาสติปัฏฐานสูตรเท่านั้น “คุณค่าของสิ่งใดสิ่งหนึ่งต่างจากข้อเท็จจริงของสิ่งนั้นตรงที่ว่า ข้อเท็จจริงของสิ่งหนึ่งก็คือ ลักษณะที่สิ่งนั้นได้เป็นมาแล้วและกำลังดำเนินการต่อไป” คุณค่า

นั่น คือ ลักษณะ “ที่พึงประสงค์” หรือลักษณะ “ที่ควรจะเป็น” หรือลักษณะที่ “น่าพึงปรารถนา” จากการศึกษากระบวนการของ คุณค่าที่มีปรากฏในการกระทำในสิ่งที่พึงประสงค์ และสิ่งที่ควรมีควรเป็นที่เป็นหลักทางจริยศาสตร์ ในการหาคุณค่าของความเป็นมนุษย์

4.3 คุณค่าของความเป็นมนุษย์ ตามหลักทางจริยศาสตร์ ในพุทธปรัชญาเถรวาท คือ คุณค่าที่แท้จริงของการดำเนินชีวิต มิใช่เป็นการสนองความต้องการหรือความปรารถนาของมนุษย์อย่างไม่มีที่สิ้นสุด อันเป็นการผลิตหรือการบริโภคอย่างฟุ่มเฟือยโดยไม่มีเป้าหมายหรือคุณค่าที่แท้จริง ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทจะมีคำสอนให้พิจารณาผลที่เกิดขึ้น เพื่อให้สาวหาเหตุที่ทำให้ผลต่าง ๆ เกิดขึ้น เพื่อหาวิธีการแก้ไขเหตุที่จะได้ทำให้ผลลัพธ์ที่ถูกต้องแน่นอนตามความเป็นจริง ดังที่พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสสอนไว้ในเรื่อง อริยสัจ 4 ซึ่งพุทธปรัชญาเถรวาท ถือว่าเป็นความจริงอันประเสริฐ 4 ประการ (วิ.ม. 4/14/18) คือ

1. **ทุกข์** ความทุกข์ เป็นสภาพที่มนุษย์ทุกคนทนได้ยาก จนเกิดเป็นสภาพขัดข้อง บกพร่อง ขาดแก่นสาร และความเที่ยงแท้ ไม่ให้ความพอใจที่แท้จริง เช่น ความปรารถนาที่ไม่สมหวัง ความพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รัก อันเป็นการยึดมั่นถือมั่นในอุปาทานชั้นทั้ง 5 คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ สิ่งเหล่านี้เป็นความทุกข์ของมนุษย์

2. **ทุกข์สมุทัย** เมื่อเกิดทุกข์ พุทธปรัชญาเถรวาท จะมีหลักในการพิจารณาว่า ความทุกข์ต่าง ๆ เหล่านี้ มีสาเหตุเกิดมาจากอะไร ก็พบว่า ความทุกข์นั้น มีสาเหตุมาจากตัณหา 3 ประการ คือ กามตัณหา (ความอยากในกามคุณทั้ง 5 เพื่อสนองความต้องการของตนเอง) ภาวะตัณหา (ความทะยานอยากในภาพ ความอยากในภาวะของตัวตนที่จะได้ จะเป็นอย่างไรอย่างหนึ่ง อยากเป็น อยากคงอยู่ตลอดไป) วิภวตัณหา (ความอยากในความพรากพ้นไปแห่งตนจากความเป็นอย่างไรอย่างใด อย่างหนึ่งอันไม่ปรารถนา อยากทำลายอยากให้ดับสูญ) สิ่งเหล่านี้เป็นสาเหตุของความทุกข์

3. **ทุกข์นิโรจน์** ความดับไปแห่งทุกข์ ได้แก่ ภาวะที่ตัณหาดับสิ้นไป ภาวะที่เข้าถึงเมื่อกำจัดอวิชชา ตัณหาสิ้นไป ไม่ติดข้องในตัณหาทั้ง 3 ก็เป็นชีวิตที่หลุดพ้น ก็จะถึงซึ่งความสงบ ปลอดภัยเป็นอิสระ คือ นิพพาน

4. **ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา** ปฏิปทาที่นำไปสู่ความดับทุกข์ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ได้แก่ อริยอัฏฐังคิกมรรค หรือเรียกว่า มัชฌิมปฏิปทา ซึ่งแปลว่า “ทางสายกลาง” มรรคมีองค์ 8 อันสามารถสรุปลงในสิกขา 3 คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ดังนั้นคุณค่าของมนุษย์ในการรู้แจ้งในอริยสัจ ๔

จะต้องปฏิบัติให้ครบถ้วนในหลักไตรสิกขา (ม.ม.13/138/155) คือ ศีล สมาธิ และปัญญา

4.4 การพัฒนาคุณค่ามนุษย์ตามหลักไตรสิกขา

ไตรสิกขา แปลว่า การศึกษา 3 อย่าง เพื่อให้มนุษย์มีคุณค่าในเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด คือศีล สมาธิ และปัญญา จะต้องเกิดขึ้นจากความสะอาด บริสุทธิ์ และปราศจากกิเลสอย่างหยาบ อย่างกลาง และอย่างละเอียดที่เป็นไปทางกาย ทางจิต และทางปัญญา แนวทางการดำเนินไปสู่ นิพพาน คือ วิสุทธิตี (ความบริสุทธิ์) (ขุ.ธ.25/277/118) ที่เป็นผลสืบเนื่องจากหลักธรรมในสติปัฏฐาน

1) **อริศีลสิกขา** คือ การสำรวมอินทรีย์ในทวารทั้ง 6 ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ ใน คัมภีร์อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต กล่าวไว้ว่า อินทรีย์สังวรศีล หมายถึง การสำรวมเพื่อคุ้มครองทวารทั้งหลาย ให้มีสติเป็นเครื่องรักษาทวาร มีสติปัญญาเป็นเครื่องรักษาตน คือ เป็นผู้มีสติที่ประกอบด้วยญาณ เป็นเครื่องคุ้มครองทวารและมีใจรักษาด้วยดี ประกอบด้วยจิตที่มีสติเป็นเครื่องรักษาอินทรีย์สังวรศีล เป็นศีลของผู้ปฏิบัติธรรมโดยเฉพาะที่สำคัญ คือ วิปัสสนากาวนา เป็นศีลที่จัดอยู่ในองคัมมรค เป็นโลกุตตระ ผู้ปฏิบัติวิปัสสนา

ภาวนาจะต้องทำให้บริสุทธิ์หมดจดเป็นอันดับแรก มีสติกำหนดรู้ ในการเห็น การได้ยิน การลิ้มรส การรู้สึกรู้กลิ่นต้องสัมผัส และรู้ในธรรมารมณ์ ความรู้สึกต่าง ๆ อันเป็นสภาพที่เกิดขึ้นกับใจในขณะที่มีสติ สงบ รู้ตัวทั่วพร้อมด้วยการสำรวมระวางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อยู่ นั่น กำลังมีสติอยู่สงบและสำรวมอยู่ ความโลภ ความโกรธ ความหลง ก็ไม่สามารถครอบงำจิตผู้นั้นได้ จิตในขณะนั้นก็เบ่งกุศล เป็นกรรมดี เพราะกรรมเป็นกุศลทั้งปวงเกิดพร้อมไปด้วย นอกจากนี้จริยมรรคมีองค์ 8 อันเป็นหนทางไปสู่การบหานกิเลสทั้งหลายไปด้วย นั่นก็คือการสำรวมทางทวารทั้ง 6 อย่างมีสติ เรียกว่า กำลังสะสมแนวทางไปสู่การเกิดปัญญาทำให้พ้นทุกข์นั่นเอง

อาชีวปาริสุทธิศีล หมายถึง การเลี้ยงชีวิตด้วยสัมมาอาชีวะ ละเว้นจากการประกอบมิจฉาชีวะที่พระพุทธเจ้าทรงห้ามไว้ 5 อย่าง คือ ไม่ขายอาวุธ ไม่ขายมนุษย์ ไม่ขายสัตว์ให้เขาเอาไปฆ่า ไม่ขายน้ำเมา และ ไม่ขายยาพิษ (อง. ปลูก. 22/177/295).

ปัจจัยสันนิสิตศีล คือ หมตจตบริสุทธิ์ด้วยการพิจารณา ใช้ปัญญาตระหนักถึงประโยชน์จากการได้พึ่งพาปัจจัย 4 อย่างแท้จริง รู้จักประมาณในการบริโภคและเป็นผู้รู้จักกิเลสที่พึงละด้วยการพิจารณา การพิจารณาเช่นนี้ว่าเป็นการเจริญภาวนาโดยการกำหนดรู้ว่าเป็นเพียงธาตุ หรือสิ่งปฏิกูลเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ปัจจัยสันนิสิตศีลย่อมสำเร็จได้ด้วยการเจริญวิปัสสนาภาวนา(วิสุทธิมรรค, หน้า 37).

ปาริสุทธิศีล เป็นศีลที่พระภิกษุสงฆ์และคฤหัสถ์ถือปฏิบัติให้บริสุทธิ์และหมดจดจากอาสวะกิเลสทั้งหลายทั้งปวง เมื่อขัดเกลาด้วยศีลบริสุทธิ์หมดจดนี้แล้ว ก็เป็นเหตุให้จิตบริสุทธิ์และปัญญาบริสุทธิ์ตามลำดับมาเช่นกัน จนกระทั่งเป็นผู้บริสุทธิ์จากกิเลสทั้งปวง เป็นไปเพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์ คือ เพื่อพ้นจากทุกข์โดยสิ้นเชิง ศีลจึงเป็นพื้นฐานและเป็นรากเหง้าสำคัญต่อการทำกุศลให้เจริญขึ้น การเจริญวิปัสสนาเพื่อให้รู้แจ้งเห็นจริงตามไตรลักษณ์จนสามารถละสังโยชน์ได้ทั้งหมด โดยเริ่มต้นจากศีลให้บริสุทธิ์หมดจดเสียก่อน และต้องมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงกับสมาธิเพื่อให้เกิดปัญญาและบรรลुरुธรรมเป็นอริยบุคคลตามลำดับต่อไป

อธิจิตตสิกขา เป็นการควบคุมที่จิตที่ใจ เพื่อให้จิตนั้น อยู่ในสภาพทำหน้าที่ให้ประโยชน์ที่สุด คือ ไม่มีความเห็นผิด ไม่มีความเศร้าหมอง ไม่มีความฟุ้งซ่าน เรียกว่าเป็นการอบรมจิต ปฏิบัติตามหนทางการดับทุกข์ อริยมรรคประกอบด้วยองค์ 8 คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ ที่สุดของพรหมจรรย์ คือมีสัมมาสมาธิ (ส.ม. 19/6/9) หรืออบรมจิตให้ถึงที่สุด ท่านจึงจัดว่าสมาธิ เป็นลักษณะของมหาบุรุษ ซึ่งไม่ว่าจะเป็นมหาบุรุษทั้งทางโลกหรือทางธรรม จะเกิดความบริสุทธิ์หมดจดแห่งจิต กำจัดราคะ กำจัดโทสะ กำจัดโมหะ เป็นชื่อแห่งนิพพานธาตุ ธรรมเป็นที่สิ้นอาสวะ เรียกว่า จิตตวิสุทธิ (ส.ม. 19/7/10)

2) ปัญญาสิกขา พระพุทธองค์ตรัสไว้ชัดเจน ว่าเมื่อจิตเป็นสมาธิแล้ว ย่อมเห็นสิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่เป็นจริง หมายถึง อาการที่จิตประกอบด้วยสมาธิในลักษณะที่พร้อมจะปฏิบัติหน้าที่ ปัญหาต่าง ๆ ที่สะสมอยู่ได้ จิตสำนึกนั้น จะมีคำตอบโพล่งออกมาเฉย ๆ หรืออาจใช้วิธีน้อมจิตเข้าไปพิจารณาปัญหาที่เรา กำลังมีอยู่ และการพิจารณาด้วยกำลังของสมาธิในลักษณะนี้เอง เรียกว่า “ปัญญา” ดังนั้น ปัญญากับสมาธิจึงเกี่ยวข้องกันเสมอ การเจริญกรรมฐานเป็นการพิจารณา รูปนามที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริงทุก ขณะอย่างต่อเนื่อง จนผู้ปฏิบัติเห็นจริงในสภาวะนั้นตามไตรลักษณ์ เมื่ออินทรีย์แก่กล้าวิปัสสนาญาณก็ จะปรากฏให้เห็นหนทางแห่งมรรคผลจนสามารถบรรลुरुธรรมเป็นอริยบุคคล ในพระพุทธศาสนาจำแนก อริยบุคคลออกเป็น 4 ระดับ ได้แก่ พระโสดาบัน พระสกทาคามีพระอนาคามี และพระอรหันต์ เพื่อความสิ้นอาสวะ (ส.ม. 19/45/40)

มารที่เป็นอุปสรรคกั้นขวางชีวิตมนุษย์ไม่ให้พ้นทุกข์หรือมีความสุข ได้แก่มารภายในคือ กิเลสมาร ชันธมาร มัจจุมาร อภิสังขารมาร และมารภายนอกคือ เทวปุตตมารคือเพื่อนมนุษย์ ดังนั้น มนุษย์จึงต้องไม่ประมาท

ต้องมีสติ รู้สึกตัวอยู่เสมอ “ทุกเรื่องที่เกิด ทุกกิจ ที่ทำ ทุกคำที่พูด ทุกครั้งที่เคลื่อนไหว” “ความไม่ประมาท” เป็นหลักธรรมระดับหัวใจสำคัญของพุทธศาสนา ก่อนเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระพุทธองค์ได้ตรัสปัจฉิมโอวาทว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ เราขอเตือนเธอทั้งหลายว่า สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงตั้งอยู่ใน ความไม่ประมาท” (ส.ส.12/506/545)

4.5 ความสำคัญคุณค่ามนุษย์จากภายใน

คุณลักษณะแห่งมนุษยภาพ ผู้ประพตีกุศลกรรมบถ 10 คือประพตีดดี ทางกาย วาจา ใจ ย่อมได้รับความสุขในชาตินี้และไปเกิดในสุคติในชาติหน้า ผู้ประพตีกุศลกรรมบถ 10 คือ ประพตีดดีทางกาย วาจา ใจ ย่อมได้รับความทุกข์ในชาตินี้ และไปเกิดในทุคติในชาติหน้า พระพุทธองค์ทรงเชื่อว่า มนุษย์มีความเท่าเทียมกัน กล่าวคือมนุษย์สามารถพัฒนาและฝึกฝนให้มีคุณค่าจากภายใน คือธรรม ได้แก่ การพัฒนาด้านจิตใจ สติปัญญา และมโนธรรมสำนึก

1. **ด้านการพัฒนาจิตใจ** คือ ความสามารถในการยกจิต อยู่เหนือวัตถุ อยู่เหนือกายภาพอยู่เหนือโลกียวิสัย บรรลุโลกุตระธรรม ฝึกจิตใจให้มีความสงบได้ในทุกอิริยาบถ ในพุทธปรัชญาแสดงให้เห็นว่าบุคคลในโลกนี้ ทำความชั่วไว้มาก ตายแล้วไปเกิดในสุคติก็มี เป็นเพราะในขณะที่เขากำลังจะดับจิตได้นี้ถึงกุศลกรรมที่เขาเคยทำไว้มาก หรือมีจิตเป็นสัมมาทิฐิ เมื่อดับจิตลงในขณะที่จิตเป็นกุศล จึงได้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ดังพุทธสุภาษิต “จิตเต อสงักสิญฺฐสุคติ ปาฏิกงขา” เมื่อจิตไม่เศร้าหมองแล้ว ย่อมหวังได้ว่าจักเข้าถึงสุคติ (ม.ม., 12/70/63.) จิตที่ไม่เศร้าหมองคือจิตที่เป็นกุศล หรือบุคคลบางคนในโลกนี้ทำความดีไว้มาก ตายแล้วไปเกิดในทุคติหรือนรกนั้น เป็นเพราะในขณะที่เขากำลังจะดับจิตได้นี้ถึงอกุศลกรรมที่เขาได้เคยทำไว้มาก หรือมีจิตเป็นมิจฉาทิฐิ ดับจิตลงในขณะที่จิตเป็นอกุศล ตายแล้วจึงได้ไปเกิดในทุคติหรือนรก ดังพุทธสุภาษิตที่ว่า “จิตเต สงกสิญฺฐทุคติ ปาฏิกงขา” เมื่อจิตเศร้าหมองแล้วย่อมเข้าถึงทุคติก็คือจิตที่เป็นอกุศล ดังปรากฏในวัฏฏปมสูตร ว่าด้วยข้ออุปมาด้วยผ้า (ม.ม., 12/70/62.)

2. **ด้านการพัฒนาปัญญา** คือ ความสามารถในการใช้ปัญญา กระบวนการคิด การใช้เหตุผลการคิดอย่างเป็นระเบียบวิธี การคิดเพื่อแสวงหาความรู้ใหม่ การคิดเพื่อการสื่อความหมาย การใช้ความคิดเชิงสัมพันธ์ภาพ การคิดสังเคราะห์ต่าง ๆ รู้จักการอ้างอิงความคิดและประสบการณ์ของผู้อื่นมาใช้ในการอธิบายแบบแผนการคิดต่าง ๆ ของมนุษย์ได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและอารยธรรมของมนุษยชาติ

3. **ด้านมโนสำนึก** ที่เป็นสิ่งบ่งชี้ถึงชะตากรรมของมนุษยชาติ และสรรพสิ่งทั้งหลายในโลก ธรรมชาติที่มนุษย์อาศัยอยู่ มนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิต ตระหนักในคุณธรรม จริยธรรม ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้แยกมนุษย์จากสัตว์อื่น ๆ มนุษย์เป็นสัตว์ที่ประเสริฐ เพราะมีคุณธรรม รู้ว่าอะไรดี อะไรชั่ว รู้ว่าคนเราเวลาอยู่ร่วมกัน รู้ว่าปฏิบัติ ปฏิบัติชอบต่อกันอย่างไร มีแบบแผนที่ดีงามสำหรับความประพฤติมีการใคร่ครวญถึงการกำหนดเกณฑ์มาตรฐานในการตัดสินปัญหาทางจริยธรรม (ม.ม., 12/489-490/374-377)

5 บทสรุป

การกำเนิดมนุษย์ขึ้นอยู่กับพลังของกฎแห่งกรรม มนุษย์ในทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาทมีอยู่ 5 ประเภท ซึ่งแตกต่างกันในด้านคุณภาพทางจิต องค์ประกอบของมนุษย์ที่สำคัญ มี 2 ส่วน คือ กาย กับจิต มนุษย์มีเป้าหมายและมีจิตสำนึก ในการดำเนินชีวิตอยู่อย่างสงบสุขทั้งร่างกายและจิตใจ มีคุณค่าและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ยึดหลักธรรมคำสอน เพื่อความหลุดพ้นทุกข์ อันจะก่อประโยชน์ต่อตนเอง สังคมและสิ่งแวดล้อม และวิธีการปฏิบัติที่นำไปสู่ความดับทุกข์แท้จริงในอริยสัจ 4 และมรรค 8 เป็นรากฐานแห่งการพัฒนา

มนุษย์ให้สมบูรณ์ได้นั้นก็คือปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ให้มีคุณค่าจากภายใน คือเป็นผู้ประพฤติตนให้เกิดกุศลกรรมบถ 10 ได้แก่ประพฤติดี ทางกาย วาจา ใจ เป็นธรรมแห่งมนุษยภาพ ในพัฒนา ด้านจิตใจ ด้านสติปัญญา และด้านมโนธรรมสำนึก เริ่มจากมนุษย์ต้องมีสัมมาทิฐิ ดำเนินชีวิตแบบสายกลาง ตามหลักศีล ให้มีความสุขจิตทางกาย ทางวาจา และเอื้อต่อการพัฒนาสมาธิ ให้จิตมีสมรรถภาพ คุณภาพ สุขภาพจิตที่ดี ให้เกิดปัญญา มีความรู้ ความเข้าใจในจริยธรรมและคุณธรรม เป็นการบูรณาการ ในการอยู่ ร่วมกันอย่างสันติสุข เพื่อประโยชน์ในปัจจุบันและประโยชน์ในภพหน้า หากดำรงชีวิตด้วยความไม่ประมาท

5. รายการอ้างอิง

พระไตรปิฎก กรมศาสนา (2525).พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง. กรุงเทพมหานคร. โรงพิมพ์การศาสนา. เล่มที่ 1, 4, 12, 13, 18, 19, 22, 25, 28, 36, 37.

พุทธศาสนิกชน. (2543) บางแง่มุมของมนุษย์ในทัศนะพุทธศาสนิกชน เล่ม 1, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สุขภาพใจ

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต).(2540) ถึงเวลาพัฒนาคนกันใหม่. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา.

ธรรมปิฎก, พระ (ประยุทธ์ ปยุตโต).(2544) ธรรมนุญชีวิตฉบับปรับปรุงใหม่.พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ. : ชุมชน สหกรณ์ออมทรัพย์แห่งประเทศไทย.

ราชบัณฑิตสถาน. (2546) พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. กรุงเทพมหานคร.นามมีบุ๊คส์ พับลิเคชั่นส์,

อำพล บุคดาสาร, พระมหาสมบัติ คุณโสโก ดร.,พ.ต.ท. หญิงปิยะนุช ศรีสรานุกรม (2563) รากฐานการศึกษาเพื่อ พัฒนามนุษย์ที่สมบูรณ์.วารสาร มจรบาฬีศึกษาพุทธโฆสปริทรรศน์. (6/6 6/27).